

کتاب مسئله و اجوبه رشیدی

تألیف خواجه رشیدالدین فضل‌الله بن ابی‌الخیر بن‌عالی همدانی بزبان فارسی

-۲-

۴۱- سؤال وزیر ناصرالدین امیر یجی

آغاز: در بندگی درگاه وزارت پناه و جناب دولت مآب و آستان حکمت ایشان،

۴۲- سؤال شرف‌الدین قاضی سیواس

آغاز: سیاس بی قیاس مبدعی را که بقدرت ملک و ملت و علم و حکمت و شریعت

بصاحب دولتی بخشید.

۴۳- سئوالات شمس‌الدین محمد جوهری سمنانی

و آن شامل سه مسئله است که در چهل صفحه بیست و سه سطر استنساخ شده.

۴۴- سئوالات اولجا تو خان سلطان محمد

در این رساله بحث از دو مطلب است: یکی در موضوع هیئت و دوم در مسائل طبیعی

است و در آن وقت مؤلف کتاب شصت و دو سال داشته.

آغاز: بعد البسمله، سبحانک لاعلم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم، پیش

عموم خلق خصوصاً بنزد عقلا پوشیده نماند...

۴۵- سئوالات علماء

سبب تألیف این رساله چنانچه مؤلف در دیباچه گفته آنست که در اواخر

ربیع‌الآخر سال هفتصد و نه هجری قمری در سلطانیه شبی با جمعی از افاضل و علماء

مجموعی داشته، در آن محفل مؤلف تقریراتی چند در پاسخ علماء نموده، چون پسندیده

افتاده تسوید کرده و روی چهار بحث مرتب ساخته و موسوم بر رساله سئوالات علماء

نموده است. مباحث چهارگانه به ترتیب ذیل است:

الف- در بیان آنکه گفته‌اند که جماعتی که شاگردی علماء و حکماء نکرده باشند

وانواع علوم دانند امری عجیب است برعکس افتاده، چه تعجب در آن است که آنانکه از حکماء و علماء تعلم کنند چگونه چیزی توانند آموخت و شرح این معانی با ادله و براهین.

ب - در بیان آنکه گفته اند التوحید اسقاط الأضافات محل نظر است و چنین باید گفت که التوحید اضافة الاضافات و توضیح این معنی با دلائل و نظائر.

ج - در بیان آنکه خوش آوازی بسعی حاصل نشود و ایراد آنچه بقراط نقل میکند که در عقل خوش آوزان نقصانی باشد و تزییف آنچه در توجیه آن گفته اند و تحقیق این معانی با براهین.

د - در بیان آنکه چون بحکم تخلقوا باخلاق الله تشبه بصفات آدمی باید کرد و تکبر از جمله صفات اوست چرا اگر کسی تکبر کند نامحمود می باشد و بیان حکمت نماز پنج گانه و عدد رکعات آن و تخصیص آن باوقات معینه و حکمت وضو و نیت و آن در پنجاه صفحه بیست و سه سطر می مسطور است.

آغاز: بعد البسملة، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی نبیه محمد المبعوث رحمة للعالمین و علی آله الطاهرین الطیبین اجمعین، اما بعد چنین گوید مقرر این کلمات ضعیف ترین خلائق

۴۶- رساله در تفسیر آیه ولو شئنا لاتینا کل نفس هدیها ولكن حق القول منی لاملان جهنم من الجنة والناس اجمعین.

آغاز: بعد البسملة، الحمد لله علی افضاله والصلوة والسلام علی نبیه محمد و آله بحکم آنکه دوستی عزیز صادق ...

۴۷- رساله در تفسیر سوره انا انزلناه فی لیلة القدر، بنا بصرع خود مؤلف در یکی از شبهای زمستان در منزل کابواری حضور جمعی از علماء تقریر نموده و بعد ثبت کرده.

آغاز: بعد البسملة، الحمد لله علی افضاله والصلوة والسلام علی نبیه و خیر خلقه محمد و آله، چنین گوید بنده ضعیف محتاج بفضل و رحمت باری تعالی ...

۲۸. رساله در تفسیر ولوعلم الله فیهم خیر الأسمعهم ولواسعهم لتولواوهم معرضون، چنانچه از مطاوی این رساله مستفاد میشود مؤلف آنرا در اوائل جمیدی الاولی در سال هفتصد و نه در جواب سؤال یکی از علماء، تقریر و بالتماس اثبت نموده تا ضایع نشود.

آغاز: بعد البسملة، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی محمد وآله الطیبین الطاهرین اجمعین، چنین گوید محرر این رساله ضعیف ترین بندگان حق تعالی ...

۲۹. رساله در بیان فوائد زیارت تربت بزرگان دین و صالحین از عباد الله، مؤلف آنرا در اوائل رجب در سال هفتصد و نه هجری قمری در حدود بغداد در مدائن که با حضور سلطان محمد اولجایتو و جمعی از علماء بزیارت تربت سلمان فارسی رفته در جواب سؤال جمال الدین بن مطهر، علامه حلی، تقریر و بعد ثبت نموده است.

آغاز: الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین ولاعدوان الاعلی الظالمین والصلوة والسلام والتحیة والرضوان علی سید المرسلین محمد وآله الطیبین الطاهرین.

۳۰. رساله در تفسیر و معنی خبر نبوی که فرموده انا مدینه العلم وعلی بابها.

سبب تألیف این رساله آنست که روز جمعه بیست و سوم ربیع الاخر سال هفتصد و ده هجری قمری در مسجد جامع سلطانیه در حضور غیاث الدین اولجایتو خان واعظی ببالای منبر رفته و مشغول وعظ شده و در ضمن وعظ شمه ای از فضائل امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام بیان نموده، شخصی ملقب بعلاء الدین از اهل خراسان برخاسته و از مذكر در باب خیر انا مدینه العلم وعلی بابها سؤال کرده و واعظ جواب سستی باو داده و براه افتاده. سلطانرا پاسخ واعظ خوش نیامده، از جمال الدین بن مطهر حلی و نظام الدین عبدالملک در این خصوص سؤال نموده و این دو نفر نیز جواب داده اند، خود سلطان هم در جواب شخص خراسانی مزبور تقریراتی کرده و مؤلف کتاب نیز مطالبی بر آن افزوده و جمله بر حسب امر اولجایتو خان (سلطان محمد) ثبت شده است.

آغاز: بعد البسملة، الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین ولاعدوان الاعلی الظالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین و خاتم النبیین محمد وآله الطیبین الطاهرین.

۳۱. رساله ایست در بیان اینکه منقول هم معقول است و اینکه در بعضی از کتب

گفته اند که علوم یا معقول است یا منقول و جهی دیگر دارد .

آغاز : بعد بالبسمله، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی نبیه محمد وآله الطیبین الطاهرین اجمعین اکتعین .

۴۳- رساله در باب تدویر زمین و تفسیر آیه اناعرضنا الامانة علی السموات والارض فایین ان یحملنها و اشققن منها و حملها الانسان انه کان ظلوماً جهولاً و تفسیر آیه افلا ینظرون الی الأبل کیف خلقت، الی آخر السورة، این رساله در هشتاد و شش صفحه بیست و سه سطری مسطور شده است .

آغاز : بعد بالبسمله، الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین، اما بعد چنین گوید اضعف عباد الله تعالی واحوجهم الی رحمته فضل الله بن ابی الخیر بن عالی المشتهر بالرشید الطیب الهمدانی .

۴۴- رساله در تفسیر آیه قل لو کان البحر مداد الکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی ولو جئنا بمثله مدداً، و آیه ولوان مافی الارض من شجرة اقلام و آیات ما قبل وما بعد آن آیه .

باعت برتالیف این رساله آن بوده که در اواسط ماه شعبان سال هفتصد و شش هجری قمری برهان الدین معروف بقاضی مرو که در آن اوقات قاضی القضاء لشکر و ملازم دربار اولجایتو خان بود جهة تفحص بعضی قضایای شرعی بدیوان مظالم آمده و بعد از قطع و فصل قضایا در اثناء مباحث علمی در تفسیر آیه قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی سخن بمیان میآید ، برهان الدین چنین میگوید که در جوانی در بخارا روزی در خدمت امیر مرحوم مسعود بیک بن یلواج بودم و او امیری بود فاضل و دانشمند و از انواع علوم بهره مند و در فن مناظره ماهر و از طرف سلاطین مغول وزیر و نائب ممالک ترکستان و ماوراء النهر بود ، شیخ الشیوخ تاج الدین مصدر که در علم قرآن و احادیث سر آمد بود در معنی آیه قل لو کان البحر مداد الکلمات ربی سخن میگفت . امیر مسعود بیک ایراد کرد که از ترکیب لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی نفاد کلمات لازم میآید و نظیر این ترکیب در قرآن در چندین جا هست، مانند قبل ان یرتد الیک طرفک

و قبل ان لقوم من مقامك وارتداد طرف و قیام از مقام و امثال آن ممکن است اما معتقد آنست که کلمات الله را نفاد و نهایت نیست. حاضران هر جوابی که گفتند مرحوم مسعود بیگ همان نکته را ایراد کرد. من نیز با امیر در آن باب از هر گونه بحث و ایراد و سؤال و جواب نمودم، باز از آن وقت مرا اشکالی باقی مانده و روشن نشده است. مؤلف کتاب در جواب برهان الدین تقریراتی در اینخصوص کرده که برهان الدین پسندیده بود، آنرا ثبت کرده و این رساله را ترتیب داد و آن را روی چند مقدمه مرتب ساخته. این رساله در شصت و هشت صفحه بیست و سه سطر استنساخ شده.

آغاز: بعد البسمله، سبحانك لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم. رساله در جواب سئوالی که مولانا المعظم اقصی القضاة و الحکام برهان الملة و الدین دامت فضائله کرده در اشکالیکه از ظاهر آیه قل او کان البحر مدادا لکلمات ربی روی نموده و تفسیر آن و بیان کیفیت اشیاء متناهی و نامتناهی.

۴۴- رساله در اینکه عقلاء افضل از علماء یا هستند علماء بهتر از عقلاء

موجب تألیف این رساله آنست که در اواخر رجب سال هفتصد و پنج هجری قمری اولجاایتو خان در مجلس خود گفته که از عقلا شریف تر قومی نباشند و چون تأمل میرود ایشان شریف ترند از جماعتی که ایشانرا در عرف علماء میگویند و شخصی از علماء که حاضر بوده بخلاف آن سخن رانده، سلطان تقریراتی در آنسال و بعد از آن نموده و همچنین مؤلف براهین و دلائل در تأیید قول او آورده و آنرا مبسوط کرده و ثبت نموده. در مقدمه رساله مؤلف آنرا باسمی مخصوص نکرده و چون خاتمه رساله که آخرین نسخه باشد افتاده اگر رساله باسمی هم موسوم و در پایان رساله مصرح بوده بجهة فقدان و نقص اخیر نگارنده را معلوم نشد.

آنچه از این رساله در این نسخه موجود است ۹۹ صفحه هست، بقیه افتاده است.

آغاز: بعد البسمله، سپاس و ستایش باکمال قادر مطلق را زبید که مصدر همه

قدرتها از قدرت اوست.

این بود رسائل موجوده در این نسخه که با ترتیبی که این نسخه حاکی بود در این فهرست ثبت شد.

مؤلف در این کتاب بمقتضای مقام بیعضی از تصانیف خود اشارت کرده و از آنها نقل میکند. اسامی بعضی از آن کتب که در عین مطالعه بنظر رسید به ترتیب ذیل است:

- ۱ - کتاب آثار و احیاء ۲ - کتاب بیان الحقائق
 ۳ - کتاب توضیحات ۴ - کتاب سلطانیه
 ۵ - فهرست کتب مصنفات رشیدالدین ۶ - کتاب لطائف الحقائق
 ۷ - کتاب مفتاح التفاسیر

دانشمند محترم آقای دکتر مهدی بیانی در موضوع کتاب توضیحات و کتاب سلطانیه و کتاب لطائف الحقائق و کتاب مفتاح التفاسیر رشیدالدین همدانی مطالب سودمندی یادداشت کرده‌اند و بنا بسیرت مرضیه خود یادداشت‌های مذکور را کرامت فرموده در اختیار من قرار دادند. بسیار مناسب و بیجا بود که همه آن نوشته‌ها را در اینجا می‌آوردم. افسوس که کمی فرصت اجازت توفیق این سعادت را نداد. امید که استدراک مافات شود و وقتی با نقل این مطالب مفید نوشته خودم را در این باب تا آنجا که ممکن است بسرحد کمال نزدیکتر سازم.

پایان

مهر - مجله مهر از آقای دکتر مهدی بیانی رئیس فاضل کتابخانه ملی انتظار دارد که اطلاعات خود را جهت استفاده عموم درج لطف کند که مایه بسی سپاسگزاری خواهد بود.

دو رباعی از کتب « مکاتبات رشیدی »

دای کوکه از چرخ باری ندارد	رخي کز حوادث غبای ندارد
نظر در گلستان آفاق کردم	گلی نیست دروی که خاری ندارد
* * *	
تاکی نالد زغصه غمخواره دلت	تاکی سوزد ز درد آواره دلت
امروز اگر تو چاره دل نکنی	فردا که کند چاره بیچاره دلت